

РАДЯНСЬКА ВОЄННА ДОКТРИНА НАПЕРЕДОДНІ 22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

Старжець В. І.

*кандидат історичних наук, викладач кафедри історії
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна*

Останні місяці перед початком німецько-радянської війни є найменш висвітлені документально. Доступних архівних матеріалів радянської сторони про передвоєнний час недостатньо, тому дослідникам складно об'єктивно відтворити ті події. Через це в суспільстві дуже викривлені уявлення стосовно того які воєнні плани виношувала кожна із сторін.

Про історію створення та суть німецьких планів сьогодні відомо більш ніж достатньо. Директива № 21 як основний план війни з СРСР стала відома під назвою «план Барбаросса». Перед збройними силами Третього рейху ставилося завдання перемогти СРСР протягом однієї швидкоплинної кампанії. Основні сили радянської армії, дислоковані у західній частині СРСР, передбачалося знищити шляхом проведення сміливих операцій із глибоким просуванням танкових з'єднань та оточенням великих угруповань ворога. Кінцева мета кампанії полягала у виході на лінію Архангельськ–Астрахань [7, с. 210].

У світлі доступних сьогодні документів можливо відновити історичну правду про те, що Радянський Союз готував різні плани як оборонного характеру так і наступального. І тому твердження, що Радянський Союз вів лише миролюбну політику та розбудовував оборону як і думка, що Сталін мав намір вести лише наступальну війну і не готувався до оборони не витримує найменшої критики. Радянське військове керівництво готувало плани на всі випадки життя і було готове до різних варіантів розгортання подій.

Глибоку кризу радянської воєнної науки продемонструвала фінська кампанія 1940 р., коли замість повної капітуляції Фінляндії, СРСР змушений був задовольнятися лише частковою перемогою, і то завдяки величезним жертвам власного війська. Першим кроком стало призначення новим керівником Наркомату оборони – С. Тимошенко замість розкритикованого Сталіним К. Ворошилова. І як виявилось це було зроблено не даремно.

В суворій секретності було здійснено перевірку справ в Наркоматі та війську і складено відповідний Акт. Цей документ був надрукований

лише в п'яти екземплярах і вручений особисто Й. Сталіну, зам. нач. Генштабу М. Ватутіну, В. Молотову, К. Ворошилову і один підшитий до справи. Сам Акт передачі надзвичайно обширний, адже були заслухані звіти всіх начальників управлінь. Щоб зрозуміти стан справ у війську досить навести уривки з цього документу: «Генштаб не має даних про стан прикриття кордонів. Рішення військових рад округів, армій і фронту з цього питання Генштабу невідомі... Точно встановленої фактичної чисельності Червоної Армії в момент прийому Наркомат не має... Якість підготовки командного складу низька, особливо в ланці взвод-рота, в якому до 68% мають лише короткострокову 6-місячну підготовку курсу молодшого лейтенанта... Незадовільна практична польова виучка військ і невміння ними виконувати те, що потрібно в умовах бойової обстановки... Організованої розвідки і систематичного надходження даних по іноземних арміях немає...» [5, с. 298–309]. Ці недоліки в керівництві і підготовці військ, при наявності молодих і недостатньо досвідчених кадрів, призвели до відставання в ряді питань підготовки армії до війни.

В цьому документі, який був розсекречений лише в 1990-ті рр. конкретно наводяться дані, що фактично перед війною з Німеччиною, стан справ в РСЧА знаходився в край занедбаному стані. Слід підкреслити, що це не було пов'язано з якимось технічним чи матеріальним відставанням а саме через людський фактор. Армію до такого стану справ довели військові посадовці які були особисто підібрані Сталіним та виховані його системою.

Все це призвело до того, що не були по-справжньому обдумані уроки радянсько-фінської війни, був відсутній глибокий аналіз військових операцій Німеччини в Польщі, Франції та на Балканах, тому що провідні теоретики РСЧА були репресовані, їх праці знищені. Військова думка деградувала. Так, нарком оборони С. Тимошенко у грудні 1940 р., коли Німеччина вже поневолила пів Європи, заявив: «В сенсі стратегічної творчості, досвід війни в Європі, мабуть, не дає нічого нового» [3, с. 85].

Нове керівництво Червоною армією розпочало масштабну реорганізацію та виправлення недоліків у військах. Були розроблені порядок підготовки та застосування радянських збройних сил у війні з гітлерівською коаліцією, план прикриття, зосередження і розгортання збройних сил на випадок війни та план мобілізації. Перший, що одержав назву «План оборони державного кордону 1941 р.», був розроблений Генеральним штабом із великим запізненням і лише на початку травня 1941 р. доведений до відома командуючих військами округів (Київського – 5 травня, Одеського – 6 травня). В ньому наказувалося до 25 травня 1941 р. розробити нові плани оборони державного кордону і плани протиповітряної оборони [7, с. 213]. Директиви НКО, надіслані у

прикордонні округи, доводили до штабів чіткі завдання по обороні. Проблемаю було те, що на місцях ці накази не виконувалися у повному обсязі.

Водночас, радянське керівництво готувало також план наступу. Сталін чітко розумів, що на шляху його панування в Європі лежить Німеччина. Тому в цей час усі акценти були розставлені на превентивному ударі. Таких планів було декілька. Цінні відомості містяться у «Міркуваннях щодо плану стратегічного розгортання збройних сил Радянського Союзу на випадок війни з Німеччиною та її союзниками» [2, 14–31]. Кінцевий варіант розроблений у травні 41 р. заст. нач. Генштабу О. Василевським. Цей документ був написаний від руки в одному екземплярі, і став доступним лише у 1991 р. Вважалося, що війну варто розпочати не з очікування удару противника, а атакувати його в момент, коли він буде знаходитись в стадії розгортання. Головний удар мав наноситись з території України в напрямку Краків–Кельце–Люблін, з виходом у район Варшави. Ворог мав бути розбитий на його ж території і малою кров'ю.

Твердження, що Й. Сталін і вище військове керівництво розпочало здійснення такого плану, підтверджувалося фактичним розгортанням військ із виходом їх на ударні позиції. У травні почалася передислокація частин сил внутрішніх військових округів на захід: з Уралу – 22-а армія, з Поволжя – 21-а армія, 19-а армія з Північного Кавказу, 16-а армія із Забайкалля. Всього висувалося 28 дивізій, три армії – 19-а, 16-а, 21-а – прибули в Україну. Це було стратегічне зосередження РСЧА на майбутньому театрі воєнних дій [6, с. 191]. Переміщення проводилося з виконанням заходів маскування і з великою прихованістю. 12–15 червня 1941 р. західні прикордонні округи отримали наказ висуватися ближче до державного кордону у райони, призначені їм за планом наступу. Всі штаби округів були виведені на польові командні пункти.

Більшість армійських частин прикордонних військових округів, наблизились до кордону. Однак, вони не готувались до оборони, адже не облаштували окопів, мінних полів, дротяних загороджень [1, с. 12]. Це може свідчити лише про одне – війська готувалися до нападу і чекали лише на повне завершення розгортання ударних сил. Якщо нанести на карту номери прикордонних дивізій та тих, що прибули станом на середину червня 1941 р., то вище згаданий план нападу СРСР на Німеччину повстає у всій красі. Як підсумок слід зазначити, що таке угруповання військ могло як успішно наступати, так і досить успішно оборонятись. Зі свого боку Німеччина також завершувала основні приготування до нападу.

Війська прикордонних округів, зокрема Київського, Західного та Прибалтійського, влітку 1941 р. були приведені у повну бойову готовність. З 19 червня 1941 р. уже як Північно-Західний, Західний і Південно-Західний фронти були розгорнуті до того, як розпочалося

вторгнення гітлерівських військ на радянську територію [6, с. 20]. Саме 19 червня 1941 р. нарком оборони СРСР маршал С. Тимошенко видав наказ № 0042 про виведення штабів цих трьох фронтів на заздалегідь підготовлені польові командні пункти (відповідно в Паневежисе, станцію Обус-Лісна та в Тернопіль) [4, с. 330].

У наукових колах існує думка, цілком не безпідставно, що якби Гітлер і його командування дізналось про зосередження такої маси військ і техніки на кордоні, то не наважилось би напасти. Недаремно після війни деякі генерали скрушно зауважували, зокрема досвідчений штабіст С. Іванов: «Як би ми продемонстрували Гітлеру нашу справжню силу, він напевне утримався б від війни з СРСР в той момент» [6, с. 23]. Саме так і потрібно було б зробити. Хіба що Сталін думав не про те, як відтягнути німецький напад а про те якби не сполохати ворога перед своїм власним нападом.

Таким чином, документально підтверджено, що воєнна доктрина СРСР мала планування як оборонного так і наступального характеру. На початку 1941 року остаточно утверджується ідея превентивного удару по німецькій армії. Сталін і його армія були готові до так званого походу в Європу. Розпочалося безпосереднє розгортання військ та висування їх на ударні позиції. Не знаючи достеменно про радянські плани, Гітлер розпочав власну кампанію і випередив свого візаві лише на декілька тижнів. Хвалений «сталінський порядок» рухнув у перші ж години війни, хоча злагоджений армійський механізм почав розсипатись на окремі деталі задовго до того як були здійснені перші постріли.

Література:

1. Бадах Ю. Г. Червона Армія напередодні війни 1941 р. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 3–17.
2. Киселев В. Н. Упрямые факты начала войны. *ВИЖ*. 1992. № 2. С. 14–31.
3. Малютіна О. К., Малютін К. З. Причини поразок Червоної Армії на першому етапі Великої Вітчизняної війни. *Вісник Національного техніч. унів-ту «ХПІ»: Актуальні проблеми історії України*. 2012. № 24. С. 82–92.
4. Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу. 1939–1941. (документы, факты, суждения). Москва : Вече, 2000. 544 с.
5. Приказы народного комиссара обороны СССР (1937–1941) / Под. ред. Золотарева. Москва : Терра, 1994. Т. 13 (2-1). 368 с.
6. Солонин М. С. Бочка и обручи, или когда началась Великая Отечественная война? Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. 488 с.
7. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси / ред. кол.: В. Смолій. Ін-т історії України Київ : Наук. думка, 2010. Кн. 1. 734 с.